

**ДОШКІЛЬНА ОСВІТА В СИСТЕМІ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ ТА
ФОРМУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ**

Визначено роль освіти у формуванні індексів людського і соціального розвитку країни, проведено порівняльний аналіз окупності інвестицій у дошкільну освіту з позицій концепції людського капіталу, визначено напрями удосконалення її фінансування.

Новітні концепції суспільного розвитку кінця ХХ - початку ХХІ ст. визначають знання як специфічний ресурс економічного розвитку, як індикатор можливостей країни інтегруватися у світові соціально-економічні системи. Роль освітнього фактора в житті людства кардинально посилюється. Світ вступив у нову фазу свого розвитку, яка в політичних науках має назву інформаційної [1, с.269]. Інститути науки і освіти є основою розвитку інтелектуального потенціалу економіки постіндустріального типу [2]. Ефективність суспільства, заснованого на знаннях, припускає високий рівень раціональної організації, взаєморозуміння і узгодженої гармонійної взаємодії. А це в глобальному масштабі можливо лише за умови технологізації самої системи людського спілкування, освітніх систем різних рівнів [3, с.134].

Освіта та інформатизаційні процеси є одними з головних вимірних пріоритетів ідеології сталого людського розвитку [4]. Індекс освіти в Україні у світовому рейтингу значно вищий, ніж рейтинг індексу людського розвитку загалом [5, с.158]. Охоплення населення початковою і середньою освітою є одним із найважливіших показників для визначення комплексного індексу соціального розвитку, запропонованого ученими дослідницького інституту соціального розвитку ООН у 1970 р. [6, с.31].

Дошкільна, початкова та середня освіта формують передусім інтелектуальну складову людського капіталу, поліпшуючи якість, підвищуючи рівень і запас знань людини. Велике значення цих початкових етапів освіти зумовлюється тим, що людський капітал інтенсивніше накопичується в тих людей, які вже мають його більше. Тому на перших освітніх етапах не просто акумулюється необхідний для життя у суспільстві запас людського капіталу, а й формується база для його подальшого розвитку та збагачення.

Сучасна педагогічна наука визнала гуманістичні тенденції пріоритетними, а тому в останні десятиріччя все виразніше утверджуються цінності гуманістичної педагогіки. Цей напрям у теорії і практиці виховання виник у кінці 50х-60х рр. в США як педагогічне втілення ідей гуманістичної психології (Р. Бернс, А. Маслоу, Р. Мей, К. Роджерс, Дж. Олпорт). Гуманізм – (від лат. *humanus* – людський, людяний) – система світоглядних орієнтацій, центром яких є людина, її самість, високе призначення та право на вільну самореалізацію. Гуманізм містить у собі поняття «гуманність» – якість

особистості, що характеризує повагу до людей, людської гідності, людинолюбство [7, с.4]. Гуманістична педагогіка вимагає від педагога прийняття дитини такою, якою вона є, проникнення до її переживань, почуттів, щирості, відвертості. Отже, в основу оновлення системи освіти взагалі повинні лягти кращі людські виміри – висока освіченість, моральність, духовність, совість, духовність – у цілому людяність, гуманність, гуманізм.

Зарубіжні вчені І. Бекер і Т. Шульц, розробники концепції людського капіталу, вважають, що освіта — це інвестування в індивідів, що породжує віддачу, як і будь-яке інше капіталовкладення [8, с. 384].

Виникнення концепції людського капіталу сприяло стрімкому зростанню видатків держави на освіту в абсолютних та відносних показниках, починаючи з 60-х років минулого століття. Вона наголошувала на залежності темпів економічного зростання від інвестицій у людський капітал, сприяла загальному усвідомленню важливості освіти як суспільного блага в забезпеченні економічного прогресу. З цього часу стала переважати думка, що 5 % ВВП на освіту - є не тільки нормальними, але й мінімально необхідними для забезпечення розвитку [9, с.207].

Структура національних освітніх систем провідних країн світу з точки зору соціально-економічної основи власності на основні фактори виробництва освітніх послуг є двосекторною. Домінування та розмір державного та приватного сектора залежить від типу економічної системи країни та сили інституту національної історичної традиції [10, с.316]. Американська модель заснована на максимальному рівні самозабезпечення фізичних і самофінансування юридичних осіб, характеризується незначною бюджетною централізацією - приблизно 25-30 %, західноєвропейська модель - помірним рівнем централізації ВВП у бюджеті (35-45 %). Власне, через це більш розгалуженою є державна соціальна сфера, передусім у галузі освіти. Скандинавська модель передбачає досить високий рівень бюджетної централізації ВВП - 50-60 %. Завдяки розгалуженій державній соціальній сфері, зокрема у галузі освіти та охорони здоров'я у суспільстві утверджуються настрої впевненості й соціальної захищеності. Однак така модель можлива тільки за умов високого рівня культури і свідомості народу, відповідного ставлення до праці й поваги до державного сектора [11, с.276].

Формування тієї чи іншої фінансової моделі залежить від багатьох чинників, серед яких визначальна роль належить фінансовій політиці держави, за допомогою якої фінанси втілюються у суб'єктивних діях держави. Більшість країн світу використовують різноманітні джерела фінансування освіти, що відбиває державний устрій країн та попит на освітні послуги. Однак загальною тенденцією, особливо для країн Європейського Союзу, є значний рівень фінансування освіти з державного бюджету. Останнє пов'язується з економічним зростанням у країні - розвитком науки і техніки, підвищенням якості та рівня життя громадян, відчуттям людиною своєї гідності, виконання необхідної для суспільства діяльності [12, с.39].

Поняття «людський капітал» означає не лише усвідомлення вирішальної ролі людини в економічній системі суспільства, а й визнання необхідності

інвестування в людину, оскільки капітал набувається і збільшується шляхом інвестування (за рахунок обмеження поточного споживання) і приносить тривалий економічний ефект. Коли приймаються рішення про розподіл інвестиційних ресурсів, держава може керуватися тими ж економічними критеріями, що й фірми чи індивіди. На думку теоретиків людського капіталу, їй слід орієнтуватися на суспільні чи соціальні норми віддачі від інвестицій в освіту, які підтверджують її ефективність. Система освіти, що регулюється і фінансується державою, створює запаси людського капіталу, і чим вища цінність цього капіталу, тим більший економічний виграш суспільства [13].

За міжнародними критеріями освіта визнається рентабельною галуззю. Але це не означає, що вона повинна повністю заробляти на свій розвиток і вносити відповідну частку в бюджет держави. Освіта це робить опосередковано, через свій продукт - навчання й підготовку фахівців. Рентабельність витрат є різною залежно від рівня освіти: найбільшу віддачу дають витрати на початкову освіту - 50-100 %, на середню - 15-20 %, на вищу - 8-12 %. За оцінкою світових експертів, 56% внутрішнього валового продукту у кожній державі створюють працівники, які здобули освіту [14, с.330].

В економічній літературі поширена думка, що найвища віддача відбувається при вкладанні коштів у дошкільну, початкову та середню освіту. За різними оцінками, до 30% приросту ВВП країни отримують за рахунок витрат на початкову і середню освіту, а вища - дає відповідно до 8-15% приросту [15, 297]. Шкала коефіцієнта окупності капіталовкладень в освіту, вказує на те, що віддача зменшується з рівнем навчання. Прибутки від інвестицій у початкову освіту вищі порівняно з середньою, а прибутки від інвестування останньої перевищують прибутки у випадку з університетською освітою. Ця закономірність, що підтверджується реаліями економічного життя, має важливі наслідки для розвитку людства [16, с.281].

Країни ОЕСР в середньому витрачають 6,1 % ВВП на всі рівні освіти, у тому числі на вищу освіту - 1,4 %. У той же час Південна Корея та США витрачають 2,2 % та 2,6 % відповідно, попри те, що в цих країнах найвищою є частка приватних витрат. Вище середнього рівня витрачають на вищу освіту Австралія, Данія, Фінляндія та Швеція. З іншого боку, Франція, Ісландія, Мексика, Португалія, Швейцарія, Об'єднане Королівство витрачають на вищу освіту відсоток ВВП нижче середнього рівня, але виділяють найвищу частку ВВП на початкову та середню освіту [17, с.8].

На рівні дошкільної освіти в більшості країн світу приватний сектор охоплює половину і більше всієї чисельності вихованців. Дуже мало приватних закладів у країнах Південно-Східної Азії, у країнах Латинської Америки, а в останні роки спостерігається значне розширення чисельності в державному секторі. Пов'язане це із значним розширенням дошкільного навчання. Разом з поширенням дошкільної освіти на групи населення, які раніше виключалися з неї (діти із сімей з низькими доходами), різко зростає роль державного сектора. Протилежна тенденція спостерігається в постсоціалістичних країнах. Поряд із скороченням чисельності дітей, що відвідують дошкільні заклади, зростає кількість приватних закладів при відповідному скороченні державного сектора.

Світова практика переконливо доводить, що інвестиції в освіту - вигідна справа. Вони гарантують економічний і соціальний ефект, закладаючи надійну базу для прогресу. В Україні на таке місце і роль освіта зможе претендувати тільки в разі широкомасштабного й докорінного реформування її фінансування.

Кількість фінансових ресурсів, цілі, на які їх виділяють, умови надання значною мірою впливають на всі аспекти освіти [18, с.296]. Механізм фінансування дошкільної освіти повинен виходити з програм і організації ступеневої освіти. В умовах обмежених бюджетних ресурсів головна ціль фінансового планування - створення таких умов, щоби відповідні задачі освіти були досягнуті ефективно і економічно. Тому планування фінансів дошкільної освіти має бути тісно взаємозв'язаним із визначенням її місця в системі формування економіки знань.

На жаль, сьогодні в Україні відсутня обґрунтована відповідь на запитання: який рівень державних витрат на дошкільну освіту (як і на освіту загалом) у період макроекономічних перетворень може вважатись достатнім для життєзабезпечення й ефективного існування системи, а з якого розпочинається її занепад і руйнація. Встановлення рівня фінансування освіти в Україні за посиланням на традиційні відсотки від ВВП, які були ефективними в минулому, як і прийняття рішення за досвідом провідних країн світу може вважатись ефективним тільки умовно. Оскільки у сучасних умовах вихід із фінансово-економічної кризи неможливий без переходу на інноваційну модель розвитку, яка має бути забезпечена відповідним кадровим потенціалом.

Бюджетне фінансування дошкільної освіти (як і інших освітніх рівнів) має базуватися на укрупнених нормативах, орієнтованих не на вхідні параметри і початкові умови функціонування, а на вихідні показники, що характеризують кінцеві результати діяльності освітніх закладів. Це дозволить визначити окупність державних інвестицій у різні ланки освіти і оптимізувати розподіл між ними обмеженого обсягу бюджетних ресурсів.

Література

1. Дворнікова Н.С. Тенденції демократизації у розвитку американської, європейської та вітчизняної систем вищої освіти [Текст] / Н.С. Дворнікова // Науковий вісник НЛТУ. – 2008. - Вип. 18.1. – С. 269-277.
2. Матусевич К.М. Гносеологія інтелектуального потенціалу суспільства [Електронний ресурс] / К. М. Матусевич // Економіка та підприємництво. – 2009. – Вип. 22. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Etp/2009_22/Matusevych.pdf>
3. Максимова Т.В. Анализ состояния современных образовательных и информационных процессов [Текст] / Т.В. Максимова, В.А. Ливенцова // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. - 2009. - №10. - С.132-134.
4. Белобров Б.Д. Идеология сталого людського розвитку в Україні в період соціальних трансформацій: проблема становлення: Автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.03 [Текст] / Б.Д. Белобров; Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. - К., 2005. - 19 с.

5. Семів Л.К. Університетська освіта в умовах переходу до економіки знань [Текст] / Л. К. Семів, Р. А. Семів // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2008. - №3. – С. 158-165.

6. Бубенко П.Т. Бюджетне фінансування соціальних гарантій населення України: нові стандарти соціального забезпечення [Текст] / П.Т. Бубенко, О.Б. Снісаренко, В.В. Ротару // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики. – 2008. - № 4 (4). – С.27-39.

7. Назаренко Г.І. Провідні напрями оновлення дошкільної освіти на гуманістичних засадах [Текст] / Г.І. Назаренко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. - 2005. - № 12. - С. 3-10.

8. Плотницька С.І. Розвиток системи освіти як запорука соціально-економічного зростання: регіональний аспект [Текст] / С.І. Плотницька // Університетські наукові записки. – 2005. - № 4(16). – С.383-386.

9. Ломоносов А.В. Аналіз кадрового забезпечення навчального процесу у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації [Текст] / А.В. Ломоносов // Економічний простір. – 2008. - № 20/1. – С. 206-216.

10.Свінцов О.М. Структура освітнього комплексу суспільства: світові тенденції та українські реалії [Текст] / О.М. Свінцов // Науковий вісник НЛТУ. - 2007. - Вип. 17.2. – С.311-319.

11.Коновал С.Е. Фінансова політика держави і проблеми державного регулювання фінансових систем перехідного типу [Текст] / С.Е. Коновал // Науковий вісник НЛТУ. - 2006. - Вип. 16.2. – С. 272-280.

12.Зінченко В.О. Джерела фінансового забезпечення вищих навчальних закладів [Текст] / В.О. Зінченко // Економіка і регіон. – 2009. - № 1 (20). - С.39-42.

13.Сіверська Л.Б. Відтворення людського капіталу як умови забезпечення соціально-економічної безпеки в Україні [Електронний ресурс] / Л.Б. Сіверська // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – Сер.: Економічна. – 2009. - №1. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvldu_e/2009_1/09slbbvu.pdf>

14.Іщук Л.І. Економічні засади реформування механізму фінансування вищих закладів освіти [Текст] / Л.І. Іщук // Науковий вісник НЛТУ. - 2007. - Вип. 17.1. – С.325-332.

15.Павлюк К.В. Бюджет і бюджетний процес в умовах транзитивної економіки України: монографія [Текст] / К.В. Павлюк. - К.: НДФІ, 2006. - 584 с.

16.Свінцов О.М. Державний сектор національної освіти та проблеми підвищення його ефективності [Текст] / О.М. Свінцов // Науковий вісник НЛТУ. - 2007. - Вип. 17.4. – С.272-283.

17.Каленюк І.С. Трансформація економічної функції освіти в глобальному вимірі [Текст] / І. С. Каленюк, О. В. Куклін // Науковий вісник ЧДІЕУ. – 2009. - № 2 (3). – С. 4-17.

18.Іщук Л.І. Теоретичні засади формування економічного механізму фінансування закладів вищої освіти [Текст] / Л.І. Іщук // Науковий вісник НЛТУ. - 2006. - Вип. 16.7. – С.290-297.